

Értekezések. *Eckhardt Sándor* a magyar krónikások monda-elbeszélésének egy-két eddig homályos pontjából kiindulva oly eredményekhez jutott, amelyek nem csupán a krónikák értelmezéséhez adnak új szempontokat, hanem a magyar művelődés történetét is igen jellemző vonásokkal gazdagítják. A «*Minerva*» és a «*Századok*» hasábjain, majd önállóan is megjelent két hosszabb tanulmánya, «*Sicambria*» és «*A pannóniai hún történet keletkezése*» címen, egy-egy ötletben mintegy nyelén fog meg egész kérdés-komplexumokat és a középkori irodalom francia-olasz termékei között széleskörű tájékozottsággal fed fel számunkra nagyrészt új összefüggéseket. Legszerencsésebb módszerében azonban az, hogy biztos és egységes itélettel látja mindig a középkor írói műveinek geneziséjét, íróit és művet együtt, teremtés és keletkezés közben és ez az egységes itélet ad előtte eleven jelentőséget egy-egy újabb adatnak, kifejezésnek, amelynek értelméhez eddig nem tudtunk a kellő oldalon közeledni.

Sicambria a Kézai-krónika szerint nagy hún-magyar győzelem színhelye volt, majd Attila székhelye, Buda városa. Már mások is rámutattak ez elnevezés összefüggésére a franciák trójai eredetének mondájával. A latin költészet a sicamber nevet a frank név egyik változatának használta, a francia vándorlás mondájának megteremtői pedig, magyaránzi akarván ez elnevezést, egy külön sicamber-korszakot vettek fel a frank őstörténetben. Eckhardt alapos vizsgálat alá veszi a középkori földrajzi fogalmakat, amelyek a frank vándorlással kapcsolatban szerepelnek és kimutatja, hogy e fogalmak ismétlődő változásai mint hozták végül is a frankok egyik mondi megtelepedésének helyét a mai Magyarország területére, majd kimutatja azt is, mint állandósul e felfogás a VII. század francia krónikáitól kiindulva az egész középkoron át. A francia tudós irodalomban és költészetben kétségbe nem vont történeti hitté vált az, hogy hazánk területe volt a franciák egyik őshazája. A ma-

gyar krónikás tehát nem tudákos szé- szélyből tette Magyarorszá- g közepére Sicambria városát; Kézai bizonyára tudott a francia hagyományról. Az Anonymus krónikája még nem szólt erről s ebből arra következtethetni, hogy a XII—XIII. század fordulójának francia egyházi telepítései hozták a mondát hozzánk és Acquinumnak akkor még nagyszerű romjaihoz fűzték Sicambria nevét. Nálunk sem maradt aztán csupán tudós hagyomány e hit, hanem átment a nép szájára is, mint azt a német Schambry, vagy Verancsics Skanboria elnevezése mutatja.

Színes vonás az, amit így a középkori Magyarországnak az európai közfelfogásban való helyzetéről nyerünk; a francia papok, kik hozzánk jöttek, úgy érezhették, régi hazájukat látogatják meg. Ismét egy vonás, amely hozzájárul annak bizonyításához, hogy a középkori Magyarország nem feküdt oly elszigetelten és idegenül az európai kultúrközösség szélén, mint azt sokáig hittük.

Második értekezésében Kézai műveltségének már régebben is megállapított olaszos jegyeiből indul ki Eckhardt. Velencei összefüggéseket sejt és csakugyan ki is mutatja, hogy Kézai művét már pár évtizeddel készülte után erősen felhasználta egy velencei krónikás, Paulinus Minorita; az ő nyomán vette át Dandolo András műve is Kézai adatait.

Mindez megerősítette a velencei összeköttetés feltevését és e nyomon tovább haladva sikerül a szerzőnek kimutatni azt is, hogy Kézai előadása feltűnően magában foglalja a velencei őstörténet tipikus elemeit; úgy hogy Eckhardt végül azt is megkísérelheti hozzávetőleg meghatározni, hogy melyik velencei krónikást használhatta Kézai forrásul.

Egy-két további szerencsés megoldott név és vonatkozás még eleve nebbé teszi előttünk Kézai írói és világot látott egyéniségét. A szerző nem áll meg soha a tudákos irodalmi kölcsönzések elméleténél; a középkori írók előtte utaznak, látnak és a látottak után alkalmazzák, alakítják irodalmi ismereteiket. Érdekes például, miként

teszi valószínűvé Eckhardt azt, hogy Kézai személyes franciaországi utazása és ismeretei alapján teszi a katalauni ütközet helyét egy Belvider nevű hely tájékára. Az objektumok, romok, természeti alakulatok minden időkből erős mondanépszerű hatását állandóan figyelembe veszi és nyomatékosan hangsúlyozza. A légből kapott kombinációk vagy kellő ok nélküli adatkirások helyett személyes tapasztalatokat, magyarak és nyugatiak kölcsönös érintkezését veszi fel magyarázatainak alapjául, közel hozván és megelevenítvén ezzel előttünk a krónikások munkáját és a korszak művelt világának sokszoros összeköttetéseit.

Hosszabb tanulmány jelent meg *Mályusz Elemér* tollából, német nyelven, a nagytekintélyű *«Vierteljahrsschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte»* hasábjain, a magyar polgárság történetéről (*Geschichte des Bürgertums in Ungarn*). Mint a szerző minden műve, e vázlatos tanulmány is szinte forradalmi módon forgat fel nálunk tunyán megállapodott téves történelmi felfogásokat. Élesen tisztázott fogalmak, határozottan végrehajtott célkitűzés mindig meghozzák a maguk eredményét; a történetíró felkészültsége egyenlő rangú szerepet visz az anyaggal, amelylyel dolgozik.

A polgárság története Mályusznál nem a városok külső története; ő valóban a magyar középosztály szerepét keresi a múltban. Kifejti, hogy a középkori magyar város nem jelentette még a polgárok együttesét. Középkori uralkodóink sokat emlegetett városalapító politikája nem jelentette a polgári osztály pártolását. A középkor végén nyolcszáz helységünk viselte a város nevet; a nagy Németországban sem volt ezer városnál több ugyanekkor. Királyaink pénzsűkében bőven adományozták a városok kiváltságait a községeknek, melyek fizetni tudtak azért, hogy a nemesi felsőbbség alól szabaduljanak. E városokban aztán csak igen jelentéktelen volt az iparral és kereskedelemmel foglalkozó polgári osztály. A XV. század végén fel is zúdult a nemesség az ilyen kiváltságok ellen és korlátozta is azokat, aminek ellenhatása viszont abban mutatkozott, hogy az úgynevezett városok lakossága jelentékeny szerepet vállalt Dózsa földesúr-ellenes lázadásában.

Mindazonáltal már a XV. század végétől lehet szólni nálunk külön városi rendről is, amelyet még Verbóczy is

kénytelen volt elismerni. Voltak már igazi városaink is, különösen azok, amelyek árumegállítási jogot szereztek, tehát közvetítő kereskedelmük fellendülhetett. De az ilyen város sem volt még túlyomóan polgári közösség. Egy-egy város külön teljes gazdasági egység volt, földműveléssel, szőlőtermeléssel; rideg elzárkózottsággal kifelé. Csak idők multával közeledett egymáshoz a városok egy-egy csoportja és a polgári osztály öntudata inkább csak a XVIII. század felvilágosodásának hatása alatt alakult ki. Hiszen az egyes városok lakosságából még a XIX. században is igen kevés a polgárjoggal bíró elem. 1848-ban Szegednek 50.000 lakója közül csupán 1500 a polgár. És ezek között is csak egy kisebb, hagyományos jogú csoportnak van szava a város ügyeiben és e kicsiny csoport is önmaga s nem az egész polgárság választása útján egészíti ki mindig önmagát.

Érdekes és a legújabb magyar társadalmi viszonyokra is világot vető módon fejt ki a szerző a török hódítás hatását polgárságunk történetére. A török idők előtt igazi városaink csaknem kivétel nélkül németek voltak. A török elől azonban nagyszámú birtokos nemesség költözött a városokba. Itt tekintélyük volt, a város oligarchikus szervezetében csakhamar szerephez jutottak, az addigi vezető elem büszke volt, ha egybeolvadhatott velük. Így történt, hogy már a XVIII. század végén a legtöbb városban a magyar volt a vezető elem, bár a lakosság többsége német. A függetlenségi harcokban ezért állott a város többnyire a nemzeti élők mellé. És ez az oka, hogy 1848 után oly bámulatos gyorsasággal magyárosodott meg minden városunk.

A nemesség beözönlése azonban ki is pusztította a városokból az igazi városi szellemet, az ipar és kereskedés megbecsülését. A németek is a nemesség úri életformáit szerették felvenni; elpolgáriatlanodott kevés polgárságunk is. A zsidóság az emancipáció után nem talált itt már ellenállásra, komoly versenytársra és a legújabb kor pénzarisztokráciájába alig került már egy-egy régi polgári család; a régi osztály elszegényedett, hivatalokba húzódtott.

Mályusz tanulmánya egyelőre még csak történeti keresztmetszet, problémák kijelölése; de biztos kézzel mindig elevenéhez nyúl a kérdésnek, amely a modern magyar társadalomnak is oly fájdalmas kérdése maradt.

Hajnal István.

Tamási Áron: Szűzmáriás királyfi.
 Erdélyi Szépművés Céh. Kolozsvár, 1926. Két kötet. Tamási Áron 1925-ben megjelent Lélekindulás című kötetére, akik olvastuk, mindnyájan fölfülettünk. Szakadatlan poétai hév fröcskölte szét e novellák üde tékozlását, virágos jókedv buzgott a cifraságában is stílusos beszéd mögött, az elbeszélés édes irrealitása mint észrevétlen suhogású madár röpült tárgyról-tárgyra; a mesék bája, a líra ihletőmlése úgy oldódott szét e novellákban, hogy csak annál novellábbak lettek. Tamási megtette azt, amin a nagy írók kezdik: újra fogalmazta a műfaját. A kötetben volt néhány feltűnően gyengébb, utánzatnak ható novella, a kereszténység alatt rejtőzködő pogányság s a kenyér-adó föld koppanykodó és öregistenkedő stereotípiáival; kifogásolható volt a túlzott provincializmus is, de a rossz novellák egytől-egyg korábbi dátumot hordtak s volt a kötetben néhány olyan darab, amely, úgy látszott, kivezet a szélely katlan lezártságából (pl. Ecet) s mi ezt a kiszabadulást nem is tartottuk oly sürgősnek, hisz sok világ-irodalmi név zsufolta föl a vidék-költészet konkrét színein költőpalet-táját s csak később fordult az egyetem-es érdekű felé. Mi Tamásinak e kötetben évszámokkal jelölt novellák szem-betűnő gyors tehetésgbontása után nagy írójövőt jósoltunk. Nem hihet-tük, hogy ennyi nagy kvalitás ennyire biztos ömlése csak a szellem pillanatnyi kedvező konstellációját jelentse. E kö-tet mögül művészfény és biztos kritika sugárzott s a tehetségnek és önfegyelemnek ez az egyensúlya volt az, amire jó prognózisunkat alapítottuk.

Regényét, a *Szűzmáriás királyfit* türelmetlenül vártuk. Kíváncsiak vol-tunk miféle regény fakad ki ebből a tipikusan novellista tehetségből. A Tamási-novella egy szorosan határolt esetet oldott szét a mithikus «mindig-mindent-érzek» zenekarán. A zenekar s nem az eset volt a fontos. A hang-szerelés és az olvasó közt elolvadt az irodalmilag lefülelhető téma. Egy diadalmas elem csapott beléd: a szóvá vált lélek. Lehet-e így regényt írni? A regény közelebb áll a tanulmányhoz, mint a novellához. A regény az élet kritikája s a kritikára támaszkodó élet-konceptió. A regényt nem szabad elköl-tősíteni. Az eposzregény minden ha-mis műfaj közt a leghamisabb, néhány nagyragyogású kísérlet sokunkat meg-

tévesztett, de nyilvánvaló hogy az igazán gazdag regény görcsösen tapad a prózához; ez a prózavolta az, amiben részletes bírálát, millió vonás és millió apróságon át szuggerált meggyőződés lehet. A regényírás redukálhatatlan eleme mindig is a pszichológia marad. A Tamási-novellákban azonban a pszichológia époly zavaró ráadás lett volna, mint a népmesében a királyfi freudi megbirizsgálása.

A regény megjött s bátran mondhat-juk, hogy a *Szűzmáriás királyfi* mű-fajlilag a legelhibázottabb írások egyike. Témája: Csorja Bódi félbenmaradt székeley diák gazdag testével együtt érleli meg nagy metafizikai nyugalanságát. Mint zsufolt amazonmenti erdők illata a holdnak, úgy csap az élete az életén túli felé. Szűz Mária holdkőrosa lesz, szűzmáriás királyfi. A Mária-misztérium örvényiben fagy és fortyan, zabolátlanságok és nagy rajongások viharjátéka a lelke. Égi szerelem a mű-vészet és földi szerelem két ágában hajt tovább fölfelé. Az összetört falu-beli Mária-kép helyébe egy csodálatos új képet fest, amelyet a falu népe a pap akarata ellenére is bevisz a templom-bába s a Szűz földi mását is megtalálja kicsiny Júliában, a mellette fölött túlvilágillatú édes leánykában. A misztériumban átlényegült életét gyermek-kori ellenfelének, a féltékeny Gálffy Vincének a golyója törí el, úgy bukik le, mint egy csillagok felé repülő lelőtt madár, lentről visszarántva, de csillag-fényétől átítatva.

Ezt a témát meg lehet írni szimbo-likus sugárzású mesének s meg lehet írni lélekrejtélyt bogozó regénynek. Tamási meseregényt írt belőle. A mesét túlaprózta, elkicsinyeskedte, a regényt nem fejtette ki, vázlatban hagyta. A mese kijelentésszerű valószínűlensége s a regény részletekkel indokolt valószínűsége közt bizonytalan szférák-ban lebeg ez a könyv. Bódi szereleme egész váratlanul bukkán föl a regény derekán, a lélekrajz folyton alá-alá-bukik a túltengő részletek közt. A regény apró epizódjai, gyöngysorrrá fű-zött novellácskái hurkolják el ezt a szegény Szűzmáriás királyfit, aki bizony elég gyámoltalanul lézeng a tulajdon regényében. Ezek az epizódok elbeszél-léssé kerekítve talán mind megállná-nak, itt egymást gyilkolják, az ember kínosan hámozza ki belőlük a mesét, semmiféle meggyőző koncepciót nem szuggerálnak. Minden kép és minden szó az egész íróvására él: jellemző,

hogy a regény befejező részének sincs szoros kapcsolata az egészszel. Bódi elégeti a bátyja holttestét, ezért börtönbe kerül, a börtönből kiszabadul s megmentője, a féltékeny Vince lövi le. Mi köze ennek a börtönbonyodalomnak a királyfi szűzmáriás voltához.

Sajnos, a regény hullámai Tamási más fogyatkozásait is kivetették. Ez a meseköltő, akinek az alakjai csak a mindenséggel félig összetapadtan éltek és lélegeztek, a regény alakteremtő igénye elé gyenge, sztereotipnek ható hábakat állít, akiknek ugyan csak kell bizonykodniok, hogy embervoltukat elhíthessék. A Tamási-novella hősei — regénybe átláptálva — János vitéz egy anilingyár munkászubbonyában. Ami hat oldalon elég egy ember illúziójához, háromszáz oldalon bántón kevés lehet. Tamási tehetsége szerint egyéniség-ellenes író, nála az ember mint a világ egy szívdobbanása, imára kulcsolt keze vagy fölemelt ujjá él. A regényben minden ember egy világ. Aki nem hiszi, hogy az egy ember magában is van olyan érdekes, mint az emberiség s az egy fa, mint a teremtés, az alkatánál fogva nem regényíró.

Ami jó a Tamási regényében, azt semmi esetre sem a regény vitális elemeiben adja. Költővoltát persze nem tagadhatta le. Tárgkülöfjü képei újra és újra elkapnak. Hemzseg az ilyesmi: Villámolt, mintha háborodott csillag szaladna keresztül-kasul. Olyan volt ez a bosszús ősi reggel, mint egy bozontos, morgó kutya, amelyik csatát veszített az éjjel s most saját mérgetől setétül a szőre. Szakadatlanul buzog belőle az ilyesféle kiszólás: boszorkány volt, a puskagolyót is visszapökte. A harangozót így írja le: «Dávid szamarának nevezte Gálfi Zsiga. Kérges lelkével csúfolhatta azonban bátran, mert mégis ő volt az, aki negyven esztendőn keresztül saját két lábával verte ki az utat, amelyen a templomba járt más pöffeszkedő ember. S azonkívül ő kente finom degenyekkel a haranglábakat s a nagy ütők forgóját. Ő verte le a pókházakat a szentek feje fölül, a beszorult madarakat is ő fogdosta össze. Harangozott, virágokat hordott az oltárok kalapjába. Isten szent nevével felkeltette a papot, a latinul tanuló egereket megétette, a baglyoknak setétséget csinált, az örökfényt középre usztatta az olajon, ostyát süttött és székségből visszaduruzsolt a miséző papnak, felkűldötte a fényt a gyertyák tetejébe és kalapemeléssel

hajnalonkint megkérdezte éjjeli nyugodalma felől a tornyot». A könyv zenei megoldása hibátlan, mondatai verssoroknak hatnak, hullámszerű új s mégis egyensúlyozott. Mégis a megírásban is sok olyan hiba van, ami a novellákban nem volt meg. Modoros. Mintha túl akarta volna hangsúlyozni feldicséret erejéit, a népszólásból többet szítpant föl, mint amennyi a nyelv saját ízéhez kell; elbeszélő multja oly gyakori, hogy bánt már; a saját mondatait fölösen is aláhúzza; olyan komolykodikva biggyeszti oda egy-egy kijelentését, mintha most bukkant volna rá az új Newton törvényére, innét a sok új bekezdés is. Szójátékos dialógusai sokszor erőltetettek, a stílus ismétlések stilizáltsága, a költeményszerű betétek csak még jobban megbontják az elbeszélést azt a zavartalan és fölényes hullámszerűséget, amely a novellák egyik legnagyobb ereje volt.

Nem akarjuk a regény hibáit szépíteni. Tamási van olyan erős és elrendelt tehetség, hogy nem mond le a harmadik és tizedik ugrásról csak azért, mert egyszer leverte a lécet. Sajnos, ez alkalommal a léc olyan csörömpöléssel zuhant le, hogy az a legelszántabb író is kiundoríthatná a tollforgató céhből. Szabó Dezső Tamási Áront szemelte ki rá, hogy saját epigonjait s kicsit talán a maga megtagadott multját is eltángálja benne. Az Előőrben Sületlenség címen megjelent kritikája minden kvalitást megtagad a bölcsködő góbétól, a Szűzmáriás királyfi bárgyúság és szélhámoság, könyv, amelyet tüzzel-vassal irtani kell. A kritika lélektani indoka ez: Szabó Dezső, mint egy fölemészített erdőrésszel végzett erdőgész, új művészi orientáció előtt áll. Mielőtt új tárnáiba ereszkedne, belekacag a kiürített régiekbe. Itt van ez a szegény Tamási Áron, állítsuk be őt úgy, mint megunt szavaink visszhangját s már ki is kacagtuk ezeket a szavakat, legalább is behozonyítottuk, mennyire más, ha bizonyos szavakat mi mondunk, mintha egy Tamási Áron.

A hiba ott van, hogy Tamási könyvére sok mindent rá lehet fogni, de hogy a Csodálatos élet utánzata vagy épen boórbálinti bölénytragédia lenne, alig. Lehet, hogy nem tudok olvasni, de Szabó Dezső még a témát is egész hamisan interpretálja, a mellékes dolgokat húzza alá, csakhogy Tamásit a maga epigonjává törje. Ezzel szemben, ami ereje van a regénynek, az a saját-

tosan Tamási-erény, legföljebb a hézag-töltő frázisokban ismerhetett Szabó Dezső a maga kitekert mondasaira. Ha egy íróat olvasok, valamiféle redukálhatatlan érzésem marad, olyan ez, mint zenében a hangszerek felhangzó komponense. Tamási és Szabó Dezső közt semmiféle felhang-rokonság sincs. Virágos fafaragás, félrecsapott bokrétás kalap, cifra buzgású beszéd; ez a Tamási-csir, Szabó Dezső nyilvánvalón nem inspirálhatta ezt. A kritika kifogásainak egy része különben igaz és jogos, semmi esetre sem jogos azonban az érvelés módja s az írás indulata. Az Előőrben megjelent cikk érvelése nagyon sokban hasonlít szokhoz a Nyugatban megjelent cikkekéhez, amelyek a Segítséggel és a Tenger és temetővel foglalkoztak. Csodálatos, hogy Szabó Dezső, akit annyiszor tépáztak meg elég komiszul hasonló, nemcsak a művész, de a művészet lényege iránt is illojális modorban, ugyanilyen fegyverekkel fordul egy fiatal, pályája kezdetén álló *tehetség* ellen. Mert amennyire bizonyos, hogy a Szűzmáriás királyfi elhibázott írás, olyan bizonyos, hogy az írója tehetséges ember. Az orvostudomány ismer olyan dagánatokat, amelyekben összezilálva, egymással elkeverve egy egész test minden szövete ott tolong: hám az ideg, fog a mirigy mellett; egy elrontott iker-testvér kuszálódott össze ezekben a dagánatokban. Mondjuk, hogy a Szűzmáriás királyfi ilyen teratoma. Szerencsésebb ihletömlés mellett műredek is lehetett volna. Nem az elemekben, hanem a fogantatás percében volt a hiba. A tehetség garanciája nem a mű, hanem a műben ugrásra feszült izmok frissége. Nagy író fiatalkori oeuvrejében ezért hordják olykor ugyanazt az évszámot a legcsodálatosabb és a leg-tökéletlenebb írások. Tamásiban az Előőr hohércikke ezt a garanciát tagadta le. Ismerve Szabó Dezső népszerűségét, egy egész nemzedék vakult meg e cikken át Tamási szépségei iránt. Mi mit szóljunk? Összeszorítani a fogat és újra ugrani, Tamási Áron. Az embert időnként szíven rúgják, de ha nem áll meg a szívünk, egy pillanat mulva csak annál dacosabban fog verni.

Németh László.

Ady a modern individualizmus sódrában. Révaújfalvi Fodor Árpád Jánosnak ily című, nagy gondnal és élénk, néha egy kissé fárasztó patakzású stílussal megírt füzet a már-már félel-

metesen megduzzadó Ady-irodalom leg-sajátóságosabb termékei közé tartozik. Írója szerint az eddigi Ady-könyvek szerzői igen nagy százalékban maguk is individualisták voltak s ezért Ady költészetét csak szubjektív módon értékelhették. Fodor objektív értékelésre törekszik, Ady művészetét az örök értékek alapján akarja mérlegelni és bírálni, amaz örök értékek alapján, melyek az arisztotelikus-tomisztikus bölcséletben vannak lefektetve; ezt a bölcséletet — úgymond — a gondolkodás újabb eredményei nem döntötték meg, hanem gazdagították.

Ez igaz, de mindebből még épen nem következik, hogy e «philosophia perennis» oly egyetemes kulcs, mely egy művész-lélek komplexumának valamennyi zárjához talál. Fodor annak véli, de dolgozatával nem bírja bizonyítani is. Keresztény miszticizmusból, meg modern miszticizmusból olyan két ellenséges szellemet csinál, minő Ormuzd és Ahrimán óta egymással még szembe nem került. Való, hogy amannak szociális kitárulása s emennek önkultusza s ösztön-dédelgetése: «két ellensarki vég». Való az is, hogy az utolsó századfordulónak minden objektívét megvető, sivár szkepszise és végzet-hite egy korszak súlyos betegségének félreismerhetetlen tünete. Való az is, hogy Ady ennek a kornak testben-lélekben fertőzőttje. Csak az nem való, hogy mindezt megállapítva, művészetének értéke igazságosan mérlegelhető és bírálható. Így illetéktelen bíróság elé állítjuk, mely a kérdés egész bonyolult anyaga iránt bensőbb érdeklődést voltaképp nem is érez, minthogy marasztaló ítélete már a tárgyalás megnyitása előtt meg van szövegezve.

Fodor fejtegetéseiből az a felfogás tükröződik, hogy Ady előtt művészi indulásakor két ajtó állt, az egyiken a régibb, hívőbb korok szociális lelkületű nagyjainak társaságába juthatót volna, a másikon korának fertőjébe jutott. «A baj ott kezdődött — írja —, hogy ráhangolódott az individuális kor-szellem befogadására.» Nos, Fodor gondolatmenetében «a baj ott kezdődik», hogy ezt merev kárhozzatással elintézhetőnek véli. A maga korának szelleméből semmiféle művész — még ha a legkorszerűtlenebbek közül való is — ki nem szakítható; végül is minden művészi megnyilatkozás ama bizonyos «korszellem»-nek színezője, részben befogadója, részben továbbalakítója, de minden körülmények kö-

zött: egyik eleme. A költő bele van ágyazva korába, azt érzi minden porci-kájában, küzdhet — ő, nagyon! — sőt lázadozhat ellene, de küzdelmében akkor is egyre érezzünk kell, hogy mindaz, ami ellen harcol: benne magában van. Ez a küzdelem Adyban elkeseredettebb, mint bárki másban. Fodor maga is tud felőle, de a költőtől könyörtelenül számonkéri, hogy harcát miért nem harcolta meg győzedelmesen. Így nemcsak költőt nem lehet megszálltatni, de még embert sem, ha rajta nem valami «in vacuo» fogalmat, hanem nagyon is szövevényes valóságot értünk. Ady meg épen embernek is, művésznek is (hiszen benne ez a kettő iziglen egy) a legszövevényesebbek közül való.

Fodor azt mondja előszava záradékában, hogy értekezését Prohászka Ottokárnak kívánta volna ajánlani. Prohászka — ha a dolgot elolvashatja vala — bizonyára szeretettel fordult volna a buzgó tanítvány felé, ki itt fejtegetéseivel rendre mintegy hűségnyilatkozatokat tesz olyan elvek mellett, melyeket maga is értelmében és szívében hordozott. Hanem e hűségnyilatkozatokkal azért Adyknak sem emberi, sem művészi természetét felderítettnek s «abszolút igazságok» mértékével pontosan megmértnek nem tekintette volna. Prohászka kiválóképp «militans» szellem volt, merészen szembefordult minden csüggedő, az élet célja felől kétségbe eső, a kétely hitén lévő géniusszal, lett légyen az bár a Madách Imréé. Nem szerette Adyt sem, hisz benne meg kellett éreznie legkeményebb s szinte legszemélyesebb eszmei ellenfelének, Nietzsche nyomait: disiecti membra poetae. Hanem azért sem Madáchsal, sem Nietzschevel, sem Adyval eszébe nem jutott volna olyan talajt láb alól kirúgó harcot folytatni, aminőt Fodor folytat. Ha harcra szállt: a meglévővel száll szembe s a maga lelkeségétől idegen szellemeken nem azt követelte, amivé lenniök kellett — volna. Szavukat, diszharmonikus lelküknek alkotásokba kivételül evangéliumul el nem fogadta, de el művészi valóságul és értékül.

Fodor arról a hajszálfinom megkülönböztetésről, mely ebben rejlik, úgy látszik, nem vesz tudomást. S arról sem, hogy annak az Adyknak, ki az ő logikai követelményeinek megfelelően, «abszolút igazságok» árnyékában, dekadens kora és köre ellenére nyilat-

kozott volna meg: semmi köze sem volna azval az Adyval, kit ez a név ránk nézve jelent. Akkor egész, izgató, megannyi gyökérszálával megannyi más ponton megfogó egyéniség-komplexuma a mai módon elibénk sem kerülne. Művészetünkben hiányoznék egy Ady Endre nevével pontosan körülhatárolt, semmi hozzáadást vagy levonást nem tűrő jelenség-fogalom, melynek tisztázásához íme — ha ezúttal nem is célhoz vezető utat választva — Fodor Árpád János is egész kis könyvvel kívánt hozzájárulni.

Rédey Tivadar.

A magyar iparművészet története. A Szent István-Társulat kiadásában Divald Kornél tollából valóban hézagpótló munka jelent meg, melyet régóta vártunk. A magyar iparművészet történetével foglalkozik, amely eddig megíratlan volt. Híre járt ugyan, hogy néhai Radisics Jenő, az iparművészeti múzeum egykori igazgatója elkészült ilyen tárgyú művével, de halála után a kéziratot nem találták meg. Tudományos kutatásunk ezen a téren eddig csak egyes részletkérdések feltárásával foglalkozott, a legbővebben az ötvösséggel, de Ipolyi Arnold, Pulszky Károly, Hampel József, Czobor Béla, Radisics Jenő, Mihalik József működése után mintha megállott volna a munka, csak Divald Kornél búvárkodott tovább szüntelenül. Munkásságának eredménye ez a mindenképen kiváló 264 oldalas könyv, mely valóban úttörő a maga nemében. A honfoglalás korával kezdődik és egészen napjainkig terjed.

Mindenesetre meg lesz az az eredménye, hogy közönségünk némi ismereteket szerez majd magának iparművésztünk fényes multjáról, amelyet a külföld számos vonatkozásában jobban ismer és jobban megbecsül, mint mi magunk. Divald különben pontos revízió alá vette összes műkincseinket, mert ezek sorában nem egy akad, amelyről téves fogalmak és megítélések terjedtek el. Így például nagyon hasznos volt, hogy a magyar szent koronára vonatkozó tudományos kutatás véglegeseznek látszó eredményeit is előadja.

Könyve, igen helyesen, nemcsak a kétségtelenül magyar földön készült iparművészeti emlékekkel foglalkozik, hanem kiterjed ama nagy jelentőségű, külföldi eredetű emlékekre is, melyek hozzánk származtak, belévegyültek éle-

tünkbe és így nyilván nagy hatással voltak mesterembreinkre, iparművészeinkre. Viszont ismerteti az olyan magyar eredetű műveket is, melyek a külföld számára készültek és még ma is ott vannak.

A honfoglalás korának, az árpádházi és vegyesházbeli királyok idejének kiszámú, de nagy művészi kultúráról tanuskodó emlékei után bőven foglalkozik a XV—XVI. századbéli sodronyos zománccal és ötvösművességgel, a középkori miseruhákkal és szöttekkel, aztán az agyagművességgel, amely kérdésnek versenyen kívül álló szakértője, aki szakadatlan utazásaival és hangyaszorgalmú gyűjtésével tömérdek veszendőbe indult enémű műkincsünket fedezte fel és mentette meg. Sorra veszi aztán újabbkori ötvösművésztünket, himzéseinket, üvegeinket, fayenceainkat, könyvkötőiparunk remekeit. Végül röviden vázolja legújabbkori iparművészetünk történetét.

Könyvét 56 sikerült ábra díszíti, köztükké egészoldalas reprodukciók is, melyek egy-egy nagyszerű emléket mutatnak be. Ám nemcsak ezek, nemcsak a gyakran új tudományos megállapítások teszik érdekessé és élvezetessé Divald könyvét, hanem megírásának módja is, amely sohasem száraz és unalmas, hanem mindig színes, eleven és fordulatos. Reméljük, hogy ennek a kitűnő kis műnek nagy sikere lesz, ami nemcsak az író, hanem kiadóinkat is arra fogja ösztökélni, hogy iparművészetünk érdekes történetének nemcsak még részletesebb szövegű, hanem illusztrációkban is még jóval gazdagabb munkát szenteljenek, amelynek megírására ma nálunk Divald Kornélnál senki sem hivatottabb.

Farkas Zoltán.

Szilárd János: «Ha a szerelem meghal...» (A *Stádium Sajtóvállalat kiadása.*) A *Napkelet* olvasói által jól ismert édes-bús történet a költőről, aki égő, fiatal szívvel, teljes és töretlen hittel találkozik a nővel, aki szép és kábitó, de romlott és szerencsétlen, és kettőjük találkozásából csodálatosképpen nem a fiú kerül ki legyőzöttként. Az ifjú költő lágyan simogató, becsületese szerelme közel firkózik az asszony szívéhez, megmutatja neki, hogy nemcsak könnyelműség, csalás és brutális vágy van a világon, hanem őszinte odaadás, tiszta gyengédség is. Az asszony a költő szerelmén át érti meg, hogy milyen haszontalan és céltalan

életet élt eddig és elmenekül a férfi élete elől. A költő pedig csalódottan és bánatosan megy tovább bizonytalan utain. Csak tíz esztendő múlva kerül vissza arra a helyre, ahol első szerelme kivirult, deresedő fejjel, az élettől kissé megtépve, megviselve keresi ifjúságának nyomait. Újból megtalálja az asszonyt, akinek a lelke valamikor ömellette telt meg új tartalommal és új energiákkal, amelyeknek birtokában szépen rendbe tudta hozni megintott életét; mindebből azonban semmi sem jut a költőnek, és míg ő az asszony újjáteremtője volt, ő maga szegényen, csalódottan és keservesen egyedül nem lát maga előtt mást, csak a mindent meggyógyító halált.

Hangulatos, finom és költői munka *Szilárd János* regénye, telve annyi értékkel és annyi tehetséggel, amelyek egy pillanatra elragadtatást, azután pedig elégedetlenséget keltenek a jó szándékú kritikuskban. *Szilárd János* jelentékeny és komoly tehetség, aki többel tartozik saját tehetségének, mint amennyit ebben a könyvben megtesz érte. A pszichológiailag mélyen megalapozott, nagy magyar regény — őszintén megvallhatjuk — még mindig megiratlan. *Szilárd János* talán el tudna jutni odáig, ha képes lenne a teljes, maradéktalan erőfeszítésre. Ebben a regényben nem ezt látni. Vannak itt részek, amelyek egészen közel állnak írójuk szívéhez, amelyeket szívesen és komolyan írt meg. Ilyen az, amely az ifjú költő tiszta és odaadó szerelméről szól; összesen hatvan-nyolcvan oldal a kétszáznegyven közül. Ezek a lapok tökéletes hangulatot adnak és néhány, egy pár vonással, de mesteri biztonsággal megrajzolt figurát. A továbbiakban azután olyan dolgok jönnek, amelyekkel az író észrevehetően kevésbé szívesen foglalkozik. Itt már valamennyivel elmarad attól a művészi nivótól, amelyet az előbbi rész képvisel. Ezeken a helyeken már itt-ott türelmetlenkedik, unatkozik, a részleteket elnagyolja. A fiú csalódásának, egész tragédiájának hangulata, de pszichológiai igazsága sem válik olyan közvetlenné, mint szerelmének tisztsága és bensősége. Az akaraterő hiánya nem engedi ezt a regényt megmaradni azon a nivón, amelyre kezdetben bejutott.

A «Ha a szerelem meghal...» minden sorában művészember írása, olyan igaz és közvetlen poézissal telve, amelyet lehetetlen meghatottság, a könny

hangulatával való szoros együttérzés nélkül olvasni. Ez a regény minden értelmese olvasójának kedves és meghitt emléke lesz. Mindazonáltal kétségtelen az is, hogy nem egyetlenes értékű alkotás és nem tetőfoka annak, amit Szilárd Jánostól várhatunk. Erre a tetőfokra törekedni, azért teljes szívvel-lélekkel küzdeni Szilárd Jánosnak kötelessége nemcsak önmagával, hanem a magyar irodalommal szemben is. Tehetsége olyan komoly érték, amelynek teljes kibontakozásától irodalmunk még sokat várhat.

Thury Lajos.

José Ortega y Gasset. A spanyol irodalom lassankint újból méltó lesz Európa figyelmére. Az újabb generáció nem nyugszik bele a provincializmusba, a szellemi áramlatok margóján szerényen meghúzódásba, mint nagyapái és mosolygó apáinak nagy idegentiszteletén és utánzókedvén is; önálló mondanivalói vannak, saját egyéniségén keresztül és nemzeti korlátai között akar európaivá válni. Modern, öntudatos, büszke; két világérezben van szükség munkásságára. Délamerikában kulturát mentő buzgalommal vet gátat az átlagamerikai izlés pusztításainak, Európában közvetíteni próbál a német és francia szellem örök harcában. Kitűnően tájékozott mindenről, ami francia irodalomban, német szellemtörténetben, a háború utáni kultúra e két legelenevőbb területén történik, de tájékozottsága a válogatóság és ítélő. Latin hagyományait nem fogalmazza meg oly mereven, mint a franciák, romantikus temperamentumát nem engedi oly szabadjára, mint a németek. Nagyratörő és nagyravágyó generáció. A *Gaceta Literaria*, a spanyol *Nouvelles Littéraires* önérettel vallja alcímében: *ibérica, americana, internacional*. A *Revista di Occidente* szerkesztőjének, Ortega-nak erőteljes irányításával rövid idő alatt oly jelentőssé vált revü, szót kér az európai közvélemény irányításában. Érdekes és sokatmondó körülmény, hogy a vezető egyéniségek elméleti emberek, mint Eugenio d'Ors, vagy José Ortega y Gasset, aki a madridi egyetemen a metafizika professzora.

Ortega számos essay-kötete közül az *«El Tema de nuestro tiempo»* nemrég jelent meg német fordításban *«Die Aufgabe unserer Zeit»* címen Ernst Robert Curtius rendkívül méltányoló előszavával. Ortega szerint a nemzedékek különbsége leglényegesebb a

történeti változásokban, a múlt század forradalmárjában és reakcionáriusában több a közös vonás, mint bármelyikükben és egy mai emberben. A nemzedék a hajlandóságoknak, rokon- és ellenszenveknek, érzéköpességnek mindig egy bizonyos és vele megszűnő formáját jelenti és épen ezért történeti hivatása sem lehet azonos elődjeivel. Minden kornak meg kell találnia a maga rendeltetését. Ma a legfontosabb feladat az ész és az élet egyeztetése, az intellektus és a spontaneitás egyensúlyának megteremtése. Az új gondolat és az új művészet a vitalitás szolgálatában áll, távol persze a közelmúlt biológiai régészeméitől. Az új művészet az egyénnek a művészettel való szembehelyeződését változtatta meg; ebben van forradalmisága, nem tárgyválasztásaiban. Nem veszi komolyan önmagát; a mai íróban semmi sincs a romantikusok világmegváltó pózaiból, játszik anyagával, eszközeivel, a valósággal. Az új művészet nem munka, hanem sport. Az írónikus hajlandósággal együtt jár a szubjektívizmustól való idegenkedés. A múlt század költője életét öntötte verseibe, a modern költő «ott kezdődik, ahol az ember véget ér». Érzelméitől függetlenül költ, feladatof old meg, nem gyón és nem áradozik. Tudatosan inkább a szellemhez szól, mint az érzékekhez és érzésekhez. Ebből következik, hogy a ma művészete szükség-szerűen és lényegében népszerűtlen, a kevés kiválasztotté és nem a tömegeké, kasztokhoz, nem a néphez szól. «Másképp századon át a nép azt állította, ő az egész társadalom». Stravinszky zenéje, Pirandello drámája figyelmezteti, hogy «semmi más, mint nép, épületkők sok más mellett a társadalmi szerkezetben, a történelmi folyamat tehetetlen substratuma, a szellem világának mellékes tényezője.» Az «*Enthumanisierung der Kunst*» útja pedig a klasszicizmus-hoz vezet. Mert a szellem művészetét csak a klasszikus karakter óvhatja meg az üres mechanizmustól és tarthatja vissza a népszerű féktelenségtől. A klasszikus forma az ész és az élet megvalósított egyensúlya.

Halász Gábor.

Sásdi Sándor: Vadludak. Regény. Dante kiadás. A tavaszi mezőn fekete sárba temeti a napsugár a fehér havat, remeg, reszket a levegőben a fényzuhatag, langyos szelek kergetik el betyáros muzsikával a tél hidegét és

a falu határában boldogan dobant nagyot a tetszhalott föld szíve. Apró, fehérre meszelt házak udvarán hirtelen bomlott zürzavart, röpködést, gágogást kezd a lomha, esetlen libák csapatja. Szárnyat próbálnak vergődve, kétségbeesve, mintha láthatatlan, titkos kéz kapkodna utánuk és kergetné bele őket érthetetlen, ijedt mozdulatokba...

Fent az ég kékarany mezején ék alakba verődve, távoli, alig hallható gágogással húznak el a vadludak... Gögösen, szabadon, észre sem véve rabtestvéreiket tűnnek el a fenséges messzeségben!...

Ime, a regény szimbóluma és témája...

A falu csendes és tehetetlen unalom sarában vergődő társadalma, sorsukban félig-meddig beletörődött, szürke emberek, semmi jót és többé semmi szépet nem váró asszonyok, mint ijedt, ostoba libák gágogásba kezdenek, égre néznek és szárnyat próbálnak, mert vadludat éreznek maguk között, ki maga is törött szárnyakkal pottyant alá valahogy véletlenül épen ebbe a faluba a magasból, messzeszálló társainak büszke csapatából.

Komoly, szép és mélységek feltárására váró téma!

Sásdi Sándor úgy fog hozzá, hogy váratlanul, meglepetésszerűen állítja be a falu életébe az Idegent, aki mérnök, valahonnan a városból jött és furcsa, kúszta életével, magameghasonlott egyéniségével sokszor érthetetlen miszticizmusával, majd meg sokszor bántó realizmusával teljesen felkavarja a falu csendes, pocsolóában vergődő életét.

A kezdet lendületes, ötletes és biztató!

Az Idegen kíméletlen, erőszakos, megsemmisítő kritikájával öngyilkosságba kergeti a szárnyait próbálgató versíró földbirtokos-fiút, aki megdöbentő naivitással úgy hisz a szavainak, mint valami döntő, megfellebbezhetetlen, földöntő órákulumnak. Cinikus, emberietlen és valósággal gonosz szavakkal nyúl bele a durva patikus feleségének életébe, aki egy boros, mámoros névnap estén őáltala üzve, serkentve kirántja magát a családi és anyai élet szoros jármából és megszökik udvarlójával.

Végül ő maga is beletántorog egy friss, hangulatos erővel megirt, bátor szerelembe. Alaposan felkavarja egy huszonhat éves szép leány napjait, aki a rendes tipikus falusi gavallérnak, a

kövér, jóságos földbirtokosnak menyasszonya és aki öntudatos, komoly önuralmával csöppet sem illik bele ebbe a szűk látkörű, ostoba faluba. Mohón és szomjasan kóstolgatja a felkínált szerelem italát, a végén mégsem hallgat az Idegenre, hanem a földbirtokosé marad. A patikusné is visszazsökkik az urához, az életet zavaró vadlúd: az Idegen távozik és megint minden csendes, mint volt...

Láthatjuk, hogy az Idegen szerepe a regény keretében erősen szimbolikus, talán túlságosan is az. Viszont olyan sokszor gyökeredzik szerepe és cselekedete a realizmus talajában, hogy ilyenkor elmosódottnak és erőtlennek érezzük egyéniségét.

Sokat és ok nélkül van együtt részeges parasztokkal, viszont erősen «ördög-szerű», amikor a patikusnét szökésre biztatja.

A szerző az ő szemszögének mérlegére az egyik oldalon felrakta a falu társadalmát, a másik oldalon az Idegent és azt akarja, hogy az Idegen súlya győzzön.

Szerintünk az ő általa beállított Idegennek a súlya túlkönnyű, a megrajzolt falu társadalmának a súlya túlnehéz és ezért nem történik minden úgy, ahogy a szerző akarta.

A versíró földbirtokos-fiú öngyilkossága nincs eléggé indokolva. A patikusné szökése erőltetett egy kicsit, viszont a másba szerelmes menyasszony nem falusi leány. Ez az alak a modern városi leányok gondolkodását és lelkét hazudja bele a falu csendjébe.

A falu megrajzolásában mégis sok az erő és sok a lendület. A durva, káromkodó patikus alakja igen jó. Kerecsényiek háza, az állatorvosék családi kúriája maga az élet. Megrázó a versíró földbirtokosfiú anyjának a karácsonyestje, ahová az Idegen mint egy kivet kutyá bekéredzkedik. Ez a regény legszébb része. Hangulatosak és meggyőzőek azonkívül az Idegen és a menyasszony szerelmi jelenetei is.

Sásdi Sándor izmos, erőteljes talentum. Nagyon komoly ígélet! A témát, amibe belemarkolt, kiváló érzékkel választotta meg, szép és színes szimbólum keretében tálalta fel. Valahogy mégis keveset adott a témából és magából. Több eseményt szeretünk volna látni a falunak abból a zürzavarából, a libáknak abból a fülsiketítő, tomboló gágogásából, amit a vadlúd érkezése okozott...

Igy, ahogy a regény áll, valahogy kevés vizet zavar a vadlúd, nem hiszszük el neki, hogy az... vagy talán valóban nem is az?

Sásdi Sándor munkáinak mégis nagy érdeklődéssel nézünk elébe... *yyy.*

Egy beszédes térkép. Nagyon érdekes és nemzeti szempontból igen értékes feladatot valósított meg az Országos Színészegyesület, amikor kiadta az első magyar színészi térképet abból a célból, hogy áttekinthető módon mutassa be, mennyit vesztett színházi kultúránk Trianon következtében. A maradék Magyarországnak és az elszakított részeknek színházal vagy színházi előadás céljára használt termekkel rendelkező városait a térképen épületrajzok illetőleg pontok jelölik. A mappáról megdöbbenő kép tárul elénk. Végtelenek tetsző sorban vonulnak el szemünk előtt a magyar Tháliának elkobzott hajlékai: hajdan kultúránknak igehirdető, nemzetnevelő iskolái, ma rablóvárai a cseh és balkáni propagandának.

A nagyméretű térkép szélén öt nyelvű szöveg hirdeti a trianoni béke borzasztó következményeit: «E megcsonkítás miatt kb. 1200 színész maradt kenyér nélkül. Tönkretette 54 éves nyugdíjintézetünket és ma 580 nyugdíjas színész, özvegy és árva küzd az éhhalállal.»

A térkép gondolathoz gratulálunk az Országos Színészegyesületnek; az adatokat összeállító Erődi Jenőhöz, a magyar színészettörténet e szorgalmas buvárához azonban volna egy-két szavunk. Kár volt a színházi városok mellé illesztett évszámokkal csak a mai színházépület építésének idejét vagy csak a magyar színészet első jelentkezését közölnie. Mindkettőt kellett volna, mert így némi zavarok adódnak. Így például Miskolc 1800-as évszámot kapott, Eger pedig 1904-eset, azért mert Miskolcon 1800-ban volt az első magyar színelőadás, Eger pedig állandó színházat 1904-ben emelt. A magyar színjátszás története tekintetében azonban e két város között nem száznegy esztendő különbség van, hanem sokkal sokkal kevesebb. Jó lett volna továbbá, ha a magyarországi német színházak valami megkülönböztető jelzést kaptak volna. Nincs rá szükségünk, hogy idegenajkú testvéreink tollával ékesítsük kulturális fejlődésünket. Az is igen óhajtható lett volna, ha adatait nagyobb kritikával állítja össze. Így

például nem értjük, hogy a gyöngyösti magyar színészet kezdő évszámául mi jöjön közli az 1700-as évet. Miféle adatra támaszkodik itt a térkép-szerkesztő? Ha iskolai dráma előadására gondolt, akkor máshol is fel kellett volna tüntetnie az efféle színjátszás első jelentkezését. Helyesebb azonban csak a világi színészet megindulását jelölni, akkor azonban meg mit keres Gyöngyös mellett az 1700-as évszám? Azt sem értjük, hogy mint kerül Medgyes városa mellé színházépület, holott pedig ottan csak színházi előadásra alkalmas terem van.

Nagyon üdvös lett volna Budapest számára egy külön melléktérképet rajzolni, mert így helyet kaphattak volna a ma már megszűnt, de valaha érdemes munkát teljesített színházak is. Például egybekről nem szólva, nélkülözünk kell a Népszínházat, csak azért, mert helyén ma a Nemzeti Színház működik s a Budai Népszínházat, amely pedig fontos szerepet játszott a magyar színészet történetében.

Reméljük, hogy ez érdekes és tanulságos térképnek új kiadásai is fognak megjelenni, amelyeken e hibák helyére pontos adatok kerülnek, a hiányok pedig kiegészülnek. *G. S.*

Várdai Béla három tanulmánya. (A százéves Manzoni-regény. 1927. Szent István Akadémia. — Dürer Albert. 1928. Szent István Akadémia. — Benedetto Croce újabb esztétikai művei. 1928. Különlenyomat a Budapesti Szemléből.)

A három tanulmány közül kettőt (A százéves Manzoni-regény és Dürer Albert) a száz-, illetve négyszázéves jubileum hozott létre és a Szent István Akadémiában adott elő a szerző, a harmadik, Benedetto Croce újabb művei alapján az olasz filozófus gondolatvilágának legújabb fázisát akarja megismertetni a magyar közönséggel.

Várdai értekezéseit két tény jellemzi leginkább: a céljuk és a közönségről alkotott véleménye. A három tanulmány célja nem eredeti kutatások, vagy a régi adatok alapján alkotott új elmélet bemutatása, hanem a lehető legobjektívebb ismertetés. Nem a saját gondolatait, véleményét, impresszióit akarja tudtunkra adni, hanem valamilyen ismeretkörből a legfontosabbat közölni. Crocét ismertetvén egy kis elméleti bevezetés után, amelyet különben csak néhány szál kapcsol a tárgyaláshoz, sorba veszi az olasz érte-

kezéseket és elmondja, mi ragadta meg figyelmét. Sem az értekezéseket, sem az észrevételeket nem csoportosítja gondolat köré, legfeljebb valamilyen külső szemponthoz, mint a megkritizált írók nemzetiségéhez a *Poesia e non poesia* ismertetésénél. Dürerről szóló cikkében sorba veszi metszeteit és képeit, a Manzonirol szólóban pedig a regény katolikus voltát, a romantizmusban elfoglalt helyét és művészi erényeit (jellemek, természetleírások) emeli ki.

A kézzelfogható adatok, számok, dátumok közlését objektivitásában fontosabbnak tartja az egységes benyomás vagy az egy gondolatból fakadó véleményrendszer közlésénél. A számok, pozitívumok iránt érzett hajlandóságát kielégíti ott is, ahol sokan mások már nem tennék. Például Manzoni leíró művészetéről szólva ezt írja: «Az egészben mesteri és élő, lépten-nyomon dramatizált leírásnak, azt hiszem, négy legfőbb pontja van: kettő közülök szorosan vett leírás, kettő pedig megjelenített epizód». Más talán visszariadna az ilyen kategórikus kijelentésektől és arra is gondolna, hogy a nagy regényben másnak talán egyé más leírás jobban tetszhetik, de Várdainak győz a számok szeretete.

Várdainak ezt a tulajdonságát azonban nem lehet csupán objektivitásával megmagyarázni, ennek oka a közönségről alkotott véleménye is. Várdai olvasóját egészen tudatlan embernek tartja, ezért elsősorban és legkimerítőbben az általánosnak ismert dolgokat tárgyalja. Azonkívül szereti pontokba szedni mondanivalóját, hogy jobban megragadja az olvasó figyelmét, kerüli a mélyebb fejtegetéseket, megelégszik a felsorolással, alighanem mert fél, hogy nem értik meg.

Ez a két jellemvonás, a közönségről alkotott véleménye és objektivitása, mint értekezéseinek célja, tanulmányait baedekerszerűvé teszi. Mintha csak azt akarná, hogy a járatlan kíváncsi eligazítsa a művészet vagy a tudomány valamelyik városában, hívják akár Dürernek, akár Manzoniinak, akár Crocenak. De megvan benne a baedeker többi tulajdonsága is. Várdai alapos és óvatoss is. Gondos, széleskörű tanulmányok alapján ír és alaposan, talán túlzottan meggondolja, mit írjon le. Ennek a túlzott óvatosságnak az eredménye, hogy ritkán mondja meg saját véleményét. Leginkább csak olyankor, amikor a katolicizmust védi

meg. (A természeti szép Crocenál; Dürer állítólagos protestantizmusa.)

Ugyanez a túlzott óvatosság és a pozitívizmus szeretete jellemzi stílusát. Legfőbb törekvése, hogy gondolatát egészen és félreérthetetlenül fogalmazza meg. Ezt úgy akarja elérni, hogy gondolatait majdnem kizárólag főnevekkel fejezi ki. Mondataiból hiányzanak a színes és oly sokat kifejező magyar igék; nem ritkák nála az ilyenforma túlságosan elvont, színtelen mondatok: «A renaissance embere, mely a földi létnek teljes kiemelését ad». (Croce 27. l.) A mondat állítmánya úgyszólván semmit sem fejez ki, a főnevek elvontak és az egész szerkezet túlságosan komplikált.

Fábián István.

Fenyő László: Fojtott virágzás. 1928. Mit tegyen, aki maga elkopott, de emberségét nem tudta elkoptatni, megcsonkult, de a csonkban is maradt vergődő meleg tartalom, amelyet nap-nap után versebe kell lehelnie? Odaáll nyomorúsága Nárcisz-vizei fölé, nézi a szürke lében szétmosott vonásokat, neki ezek a vonások annál kedvesebbek, minél reménytelenebbek, hisz magunkat is akkor tudjuk csak igazán szeretni, ha minden kártyánkat kijátsoztuk. A keserűség és öngyötres Nárciszusai a leggyógyíthatatlanabban, mert azt mondani: jaj, be szép vagyok: hiúság, de azt mondani: tönkrementem: indignálódás, a sors csendes, de szívós átkozása.

Fenyő László harminc verse makacs konstatálása a boldogtalanságnak, az elnyűttségnek, a flastromtalan szegénységnek. «Belepnek engem a napok állig, temetnek.» «Mindennap elmúlik bennem valami, ami szép volt.» «Az életünk múltunk-telünk.» A gazdagság örömerintése a naphegyi villa nyárhajnali játéka ismétlődést nem váró emlék, konc, amelyen egy életen át kell rágódnia. Fanyar ez a költészet. Nem akar tudni másról, csak a saját elkallódásáról. Az embereket is önmaga elveszelődésén át osztályozza, vannak részvétre érdemes hulladékemberek s vannak a siker gyűlöltjei. Az öreg pincér, aki észrevétlen a sorsát is föl-adta, beteg kedvese, akinek a mellében galambok pihegnek, az «epés senki», akinek szíve mellett egy elepedt föld kérge is párna volt: ágon-izen testvérei. De kit lát meg az el nem kallódottak közt? Az élvező ifjúság kegyetlen száját, a jóllakottak harso-

gását, a kozmetikus lelkeket, akik ideálusra simítják fáradt redőiket (a dilettánst, akit a hazug taps egy életre csap be, de ha figyelmeztetné, fölényes idiótamosollyal hagyná faképnél). Ezek előtt büszkén emeli föl keserűségét. Az ő néma felháborodása: az élet ellen szegzett passzív rezisztencia. Keserősége kemence lesz, melyből dalolva nő ki a lelkes kenyér, amit (bombasztikusan) a május mulató asztalánál milliók lélezete szeg meg.

Ez az életmozdulat áll a Fenyő-líra zengéstelen, kesernyés-prózaín odavágott sorai mögött. Az elgondolás rokonszenvesebb, mint a hangszerelés. Van az írásmódjában valami fanyar elfogulatlanság, de ugyanakkor kicsinyes tetszelgés is. Egyes jelzői nagyon jól világítanak: Húszéves homlokod *odavarrt*, érett vonásáról, az ünnepdélelőtt *kiöntött* nyüzsgéséről beszél. Ugyanakkor hemzsegnek a meggyőződéstelen képek: «nedvvelteljes szemeid két meleg marka fojtogat»; a «szőlőskertek vérmes fürtjeit esőben kóbor homlokom halovány dallá szüretelte szét» s talán kötekedésnek látszik, de mennyire csinált és nem-vizionált az ilyesmi: «a sóhajtás *pilléje* se repked». Mondataiban gyakran kereszteződnek a stílusötletek hullámai, ahelyett, hogy erősítenék, lerontják egymást: a stílusinterferencia jelensége ez. Zavaros törésűek, több gyújtópontúak ezek a mondatok, sokszor úgy kell a szavak mögül kiemelni a verset. Messze áll mestereinek: Kosztolányinak és Gellértnek a sima nagyvonalúságától. (Kosztolányihoz egyes versei: Óreg pincér Dilettánszhoz stb., Gellérthez komponáló módja köti.) Úgy látjuk: keserűségének a bátor kiélézése és nyelvének a brutálissá egyszerűsítése emelhetné ki

ezt a lírát kissé bizonytalan, jellegtelen helyzetéből.

Németh László.

Révész Béla : Mosoly. (Összegyűjtött munkáinak harmadik kötete.) Budapest, 1928. Athenaeum. Ez a kötet Révész Béla régebbi elbeszéléseit foglalja magában, amelyek előadásuk módja szempontjából egykori nyugodtabb stílusához tartoznak. Kivétel nélkül csupa úgynevezett szegényembertörténet, melancholikus együttérzés és a sorok mögött lappangó sajnálat hangulatával megírva. Révész nagy szeretettel, mosolygó megértéssel, sőt néha némi humorral is forgatja a szegénység tömérdek, apró, lassanként őrlő tragédiái között jelentéktelen, gyöngé, szürke embereit, akik nem ismernek nagy szenvedélyeket nagy szenvedéseket; az élettel szemben szerény és alázatos emberek, akiknek eszükbe sem jut a lázadás. Csupa elnyomott, elsenyvedt, a hétköznapi nyomorúság kalodájába zárt lélek, de az író egyik novellájának címét idézve: «*Ezek is emberek*». Az ábrázolás erősen szentimentális és a proletár életből olyan vonásokat fordít ki felé, amelyeket rendszerint a polgári írók szoktak szegényember elbeszéléseikbe foglalni. E megjegyzés bizonyítékaül összehasonlításuképpen nem kell épen Gorkijra utalnunk, elég, ha Kasák Lajos írásaira gondolunk, amelyek valóban a proletár életből születnek és nem egy más meglehetősen idegen sikeről meglátottak. Révész a legközelebb akkor férközik témáihoz és akkor fogja össze legerősebben néha szétfolyó mondanivalóját, ha egy-egy életszimbólum má váló vágy összeomlását rajzolja. Kesernyés mosoly fakad ilyenkor ajakán, innét a kötet taláiban jelképes címe is.

—S.—